

Ірина МАЛИШІВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-5544-5889

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

факультету іноземних мов

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

(Івано-Франківськ, Україна) *malyshivskairyna2018@gmail.com*

Наталія МАЙКОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-2276-3247

магістранта факультету іноземних мов

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

(Івано-Франківськ, Україна) *maykovska.natalya@gmail.com*

ПРОБЛЕМА МОРАЛІ ТА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ В РОМАНІ ІЄНА МАК'ЮЕНА «АМСТЕРДАМ»

У статті проаналізовано особливості художнього втілення проблеми моралі та морального вибору з точки зору їх взаємопов'язаності з «межевими ситуаціями» у постмодерністському творі Ієна Мак'юена «Амстердам». У творі мораль та її поняттєві похідні, такі як моральний вибір, суспільна мораль, особиста мораль, слугують відправною точкою для розуміння внутрішнього світу персонажів і проливають світло на мотиви їхніх вчинків.

Мораль в епоху постмодернізму втрачає свої чіткі визначальні характеристики. Це дозволяє підходити до її розуміння, опираючись і на загальноприйняті засади, згідно яких вона трактується як комплекс уявлень та поглядів людей, і на індивідуально-суб'єктивні переконання окремо взятої особи. В дослідженні обґрунтовані та розмежовані поняття «суспільної» та «особистої моралі» в межах аналізованого роману. Простежено зв'язок між «межевими ситуаціями» в житті індивіда та моральним вибором, який йому доводиться робити в критичний момент буття.

Художнє втілення проблеми моралі та морального вибору реалізоване за допомогою іронічно-саркастичної манери подачі матеріалу, де ключову позицію займає гра з читачем на концептуальному рівні, тобто на рівні ідей та проблематики. Наративна стратегія автора також відповідає постмодерністському ігровому принципу. З одного боку, дії протагоністів сконструйовані за опозиційним моделлю, що передбачає постійне протиставлення «своє» – «чуже», а з іншого боку, у творі відчувається присутність автора-оповідача, який скеровує та пояснює дії героїв. Авторське бачення суспільної моралі показане крізь призму неоднозначності суджень щодо сприйняття критичних життєвих концептів, наприклад етаназії.

«Межові ситуації» у творі реалізовані з урахуванням унікальності психотипу головних протагоністів, які, незважаючи на поверхневу схематичність, сповна демонструють багатошаровість у трактуванні особистісних моральних позицій. Аналіз поведінкової моделі головних героїв у момент переживання ними «межових ситуацій» дозволив зробити узагальнення, згідно якого зміна моральних орієнтирів призводить до деструктивного кінця (в цьому випадку завершується смертю обох протагоністів).

Ключові слова: постмодернізм, соціальна мораль, «межові ситуації», суб'єктивне бачення.

Iryna MALYSHIVSKA,

orcid.org/0000-0002-5544-5889

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

of the Foreign Languages Faculty

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *malyshivskairyna2018@gmail.com*

Nataliia MAIKOVSKA,

orcid.org/0000-0003-2276-3247

Graduate Student of Foreign Languages Faculty

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *maykovska.natalya@gmail.com*

THE PROBLEM OF MORALITY AND MORAL CHOICE IN IAN MCEWAN'S NOVEL "AMSTERDAM"

The article deals with the problem of morality and moral choice in terms of their interconnection with "boundary situations" in Ian McEwan's postmodern novel "Amsterdam". In the novel morality and its conceptual derivatives, such as moral choice, social and personal morality serve as starting points for understanding the inner world of characters and shed light on the motives of their actions.

Morality in the era of postmodernism loses its clear defining characteristics. This allows us to use two-way approach to its understanding, the first one based on the generally accepted principles, according to which it is interpreted, as a complex of people's views and ideas. The second one relies on person's individual-subjective beliefs. The concepts of social and personal morality within the novel were differentiated in the article. Also, the attention is paid to the connection between "boundary situations" in the life of the individual and the moral choices that he / she has to make at a critical moment of life.

The problem of morality and moral choice are realized with the help of an ironic and sarcastic manner of presenting the material, where the key position is occupied by the game with the reader at the conceptual level that is at the level of ideas and issues. The author's narrative strategy corresponds to the postmodern game principle. On the one hand, the actions of the protagonists are constructed according to the oppositional model, which assumes a constant opposition "own" – "someone else's", and on the other hand, the author-narrator directs and explains the actions of the characters. The author's vision of public morality is shown through the prism of ambiguity of judgments about the perception of critical life concepts, such as euthanasia.

"Boundary situations" in the novel are constructed taking into account the uniqueness of the psychotype of the main protagonists, who represent the multi-layered interpretation of personal moral positions. Analysis of the main characters' behavioral models during their experience of "boundary situations" allowed us to make a generalization according to which the change of moral guidelines leads to a destructive end, in this case to the death of both protagonists.

Key words: *postmodernism, social morality, "boundary situations", subjective view.*

Постановка проблеми. Сучасного британського письменника Ієна Мак'юена можна сміливо назвати одним із найпродуктивніших авторів сучасності. Його твори активно видаються, перекладаються та екранізуються. Сам письменник відкритий до спілкування, охоче дає інтерв'ю, пояснює та коментує власну творчість, публічно реагує на події у світі. Серед останніх можна назвати підтримку відкритого звернення американського ПЕН-клубу щодо звільнення О. Сенцова (2018) чи відверте інтерв'ю для EURONEWS (2019), в якому він наполегливо виступає проти брекзиту (McEwan, 2019).

Письменницька кар'єра автора розпочалася ще у 1970-х роках з публікації збірок оповідань "First Love, Last Rites" (1975), "In Between the Sheets" (1978) та апокаліптичного роману "The Cement Garden" (1978). Саме кінець 70-х – початок 80-х знаменує народження нової генерації письменників (Ієн Мак'юен, Джуліан Барнс, Салман Рушді, Кадзуо Ішігуро, Грем Свіфт, Мартін Еміс, Пітер Акройд та інші), які, «імплементувавши елементи саморефлексії у свою прозу, щоб зруйнувати ілюзію реальності, зберегли величну традицію англійського роману, побудовану довкола морально-етичної обізнаності, за допомогою захоплюючого сюжету та переконливих персонажів» (Dobroszcz, 2018: 1–2).

Успішно користуючись ігровими стратегіями постмодернізму, який заповнив мистецький світ останніми десятиліттями ХХ століття, для «британської романістики ні його філософські, ні

формальні забави не стали самодостатніми» (Джумайло, 2007: 8). Більше того, описуючи загальний літературний процес у Великобританії другої половини ХХ століття, Домінік Хед наголошує, що «у Британії ми маємо справу з постмодернізмом, який ґрунтується на трансформації реалізму, а не на його запереченні та який, незважаючи на фокуси саморефлексії ("self-consciousness tricksiness"), здатний генерувати емоційний відгук у читачів» (Head, 2002: 229).

Розмірковуючи над постмодерністською манерою Ієна Мак'юена, Томаш Доброгощ звертається до одного з перших інтерв'ю автора, в якому письменник зауважує, що «для романіста експеримент у своєму найширшому розумінні повинен стосуватися не так форми, як змісту роману, що покликаний презентувати людську природу та суспільство, яке його формує» (Dobroszcz, 2018: 3).

Хоча це висловлювання автора датується 1978 роком, воно не втратило актуальності і нині. У кожному з 15 романів (останній «Свій серед машин» ("Machines Like Me"), який вийшов друком у 2019 році), Мак'юен демонструє невідому майстерність створювати карколомні образи, вивчаючи природу людського «я», а спільним знаменником усіх його творів можна назвати зацікавленість в аналізі моралі, як системи особистісних і суспільних цінностей.

Досліджуючи творчість письменника, Ольга Джумайло підкреслює, що «парадоксальність Мак'юена в тому, що він мораліст поза мораллю. Його мораль – це відсутність «моральних слів»,

понять і рамок» (Джумайло, 2010: 247). Сам автор неодноразово торкався теми моралі. Зокрема у розмові з Річардом Довкінсом (Richard Dawkins), яка носила назву «В чому корінь усього зла?», письменник констатував: «Людина за своєю природою – моральна істота, яка наділена вродженою здатністю до емпатії, проте такі соціальні емоції як злість і помста приглушують цю здатність, а подекуди повністю її нівелюють» (Dawkins, 2009).

Здавалось б, як письменник, який відверто вірить у незмінний етичний складник природи людини, може з такою достовірністю та натхненням змальовувати відверті сцени насилля у своїх творах. Пояснення автора є не менш красномовним – «або ти змушуєш інших побачити насилля, або ти робиш насилля частиною сентиментальної культури» (Джумайло, 2010: 257). Захоплюючий сюжет та екстравагантні характери романів автора завжди незмінно поєднані з контроверсійно-скандальними, «табуйованими» темами (згвалтування, інцест, тероризм, евтаназія, штучний інтелект тощо), які провокують дискусії та численні зміни в трактуванні.

Аналіз досліджень. Мистецький доробок Мак'юена неодноразово ставав предметом численних досліджень. Серед найбільш важливих варто виокремити роботи таких авторитетних критиків як Кірнан Раян (Ryan, 1994), Домінік Хед (Head, 2007), Девід Малкольм (Malcolm, 2002), Пітер Чайлдс (Childs, 2006), які детально вивчають романи автора, його ідіостиль та концептуальне наповнення образів, наявних у текстах.

Так, Раян у своїй монографії окреслює зміни, яких зазнавала творча манера автора від 1970-х до 1990-х років. «Мак'юен увірвався в 70-ті як письменник, одержимий макабризмом і гротеском. Секрет його письменницької привабливості схований у стильній хворобливості при змалюванні сцен сексуального насилля, божевілля, садизму, проте через десятиліття відбулася помітна еволюція, в якій він постав перед читачами готовим до більш зрілої взаємодії з історією та суспільством, що передбачає вихід за рамки клаустрофобічного простору перших романів» (Ryan, 1994: 2).

Схожий підхід до аналізу творів Мак'юена спостерігаємо у Девіда Малкольма, який на прикладі окремих романів, починаючи від “The Cement Garden” і завершуючи “Amsterdam”, простежує зміну творчих вподобань письменника. Критик наголошує на чотирьох найяскравіших рисах британського роману того часу: «захоплення історією та історичними подіями, зацікавленість іншою культурою, змішування жанрів, метапрозовість» (Malcolm, 2002: 6–7) та виокремлює авторську

видозміну тієї чи іншої тенденції. Наприклад, історичні події для Мак'юена – це «здебільшого окремі етапи в політичному житті Британії» (Malcolm, 2002: 9).

Домінік Хед зауважує, що в основі ключових літературних маневрів автора лежить поняття так званої «подвійної свідомості» (Head, 2007: 207), що поєднує досвід і знання та використовується автором для демонстрації руйнівного зіткнення між свідомістю самовідданого «професіонала» та свідомістю звичайної людини. Для прикладу критик використовує романи автора «Амстердам» і «Спокута», в яких герої через повне занурення у свідомість «митця» (Клайв Лінлі, «Амстердам» – композитор, Брайоні, «Спокута» – письменниця) стають її заручниками і не помічають насильства («Амстердам») або вигадують його («Спокута»).

Серед критичних робіт останнього десятиліття варто звернути увагу на роботу Карама Найпбура, який, послуговуючись теоретичним апаратом когнітивної наратології, досліджує проблематику раціональності в романах автора (Nayebpour, 2017). Німецька дослідниця Сванті Мелер розглядає творчість Мак'юена в контексті постмодерністської естетики, акцентуючи увагу на зміні моральних орієнтирів у кризових умовах (Möller, 2011).

Томаш Доброгощ аналізує твори письменника, акцентуючи на темі сім'ї та відносин між людьми. Прикметно, що у своєму дослідженні науковець використовує психоаналітичну теорію Жака Лакана та доходить висновку, що романи Мак'юена – це «чудова ілюстрація лаканових гіпотез щодо людської суб'єктивності» (Dobrogoshch, 2018: 12).

Українські науковці не залишилися осторонь досліджень романістики Ієна Мак'юена. Ґрунтовні напрацювання щодо прочитання творчості автора в контексті постмодернізму знаходимо у Т. Кушнірової, Д. Дроздовського, Ю. Шуби. Зокрема, робота Тетяни Кушнірової присвячена вивченню нарративних стратегій романів «Спокута» та «Амстердам», в яких авторка вбачає «розкриття ейдологічного складника творів завдяки імагологічному модусу, що передбачає зіставлення головних героїв – двох протилежностей» (Кушнірова, 2017: 163).

Розвідки Наталії Гури, Людмили Іваніків, Олени Горлової зосереджені на аналізі тематичних і жанрових аспектів окремих романів письменника. Так, Наталія Гура та Людмила Іваніків досліджують танатологічні мотиви в романі «Амстердам», наголошуючи на постмодерністській грі автора з темою смерті (Гура, Іваніків, 2017). Олена Горлова, аналізуючи роман «Невинний»

(“The Innocent”, 1990), доводить, що у творі присутня суміш із щонайменше п’яти жанрів. Серед домінуючих авторка виокремлює риси шпигунського та любовного роману, які впливають на репрезентацію характеристик історичного, психологічного та «роману виховання» (Горлова, 2017: 104).

Окремої уваги варті роботи авторитетної дослідниці Ольги Джумайло (Джумайло, 2007, 2010), в яких науковиця, прослідковуючи творчий шлях Мак’юена та його місце серед інших знакових постмодерністських авторів Британії, зазначає, що Мак’юен – це той автор, який «без пафосу та занудства, з відразою до вузьколобої моралі здатний говорити про давно не модні речі: етику розуміння, людську вразливість, насильство «загальних слів» (Джумайло, 2010: 243).

Попри значну кількість наукових публікацій, що торкаються творчості британського письменника, питання моралі та морального вибору у творах автора залишається мало вивченим.

Матеріалом дослідження обрано роман письменника «Амстердам» (1998), який в Україні вийшов у 2017 році, переклад О. Смольницької, в якому мораль та суспільно-етичні принципи подані у формі гіркої соціальної сатири. Саме в цьому романі спостерігаємо своєрідний «баланс» висвітлення категорії моралі, тобто ваги значущості та гостроти коливаються рівномірно, залишаючи за читачем право визначення важливості та релевантності зображуваного, зважаючи на суспільні та особистісні переконання. Ключові персонажі діють в умовах так званих «межових ситуацій», які впливають на зміну моральних орієнтирів.

Мета статті – дослідити особливості художнього втілення поняття «моралі» з точки зору її взаємопов’язаності з «межовими ситуаціями». Для досягнення мети важливо виконати такі завдання: 1) проаналізувати поняття «мораль», розмежовуючи її суспільний та особистісний компоненти, 2) дослідити художнє втілення морального вибору героїв в умовах «межових ситуацій». Актуальність дослідження полягає в тому, що аналіз роману «Амстердам» у такому ракурсі відсутній.

Виклад основного матеріалу. Традиційно мораль трактується як «духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп» (Аболіна, 2002: 397).

Постмодерністська критика розглядає фундаментальні засади моралі, як «метафізичні химери, які не можуть претендувати на істинність,

оскільки ніби позбавлені епістемологічної переконливості; її представники твердять, що етичні цінності змінюються під час еволюції культури, виявляються відмінними у кожній етносоціальній спільноті» (Ковалів, 2007: 76). Важливо розмежовувати розуміння суспільної та особистої моралі, оскільки остання передбачає здатність зробити моральний вибір і прийняти відповідальність за нього.

Моральний вибір тлумачимо, як «акт волевизначення суб’єкта на основі надання переваги певній системі морально-значущих цінностей; самостійно прийняте моральне рішення, яке знаходить реалізацію в цілісній лінії поведінки або в окремих вчинках» (Малахов, 2011: 399).

Дотичними до проблеми моралі та морального вибору є так звані «межові (граничні) ситуації». До «межових ситуацій», опираючись на трактування Карла Ясперса, відносять ті, які передбачають максимальний рівень внутрішньої напруги (страждання, біль, відчуття кінця тощо), коли відчуття межі провокує усвідомлення «буття-у-світі», тобто сенсу власного існування. Саме у межових ситуаціях людина, як зауважує Ясперс, або «віднаходить ніщо, або стає відчутним те, що є справжнім» (Ясперс, 2000: 25). Важливо зауважити, що «пороговість» відчуттів може мати індивідуальний характер, адже що є граничним для однієї людини, може бути цілком нейтральним або незрозумілим для іншої. Однак саме переживання «межових ситуацій» дозволяє зняти всі соціальні маски та побачити індивідуальну шкалу моральних цінностей.

Суспільна та особиста мораль, незважаючи на інтонаційні відмінності, не можуть розглядатися абсолютно окремо, адже вони лежать у площині єдиного герменевтичного кола, яке є механізмом людського розуміння. Його ідея зводиться до того, що «цілість може бути зрозумілою лише через її частини, які можна розуміти тільки у співвідношеннях із цілістю, яку вони будують і якій належать» (Врубель, 2008: 60). У цьому випадку такою цілістю є авторський твір («Амстердам»), до прочитання якого чи не найкраще пасує твердження Ф. Шляермахера щодо сутності інтерпретації, мета якої «полягає у розумінні тексту так само як автор або й краще за нього» (Врубель, 2008: 62).

Серед найбільш впізнаваних для українського читача творів Ієна Мак’юена є роман «Спокута», екранізація якого у 2002 році здобула премії «Золотий глобус» та «Оскар». Проте саме «Амстердам» приніс автору у 1998 році Букерівську премію та викликав неоднозначні коментарі як критиків, так і читачів.

Реакцію публіки можна умовно розділити на дві групи: перша – стоячи аплодувала авторському генію письменника, як Дуглас Херд (колишній Міністр закордонних справ Великобританії), який, вручаючи премію автору, назвав роман «сардонічним і мудрим дослідженням культури та моралі сучасного суспільства» (Lyll, 1998), друга висловлювала відверту критику, називаючи роман невдалим і провальним. «Не смішна комедія з безхарактерними персонажами» (Jordison, 2011) – таку характеристику дав у газеті “The Guardian” журналіст Сем Джордїсон.

Мак’юен не залишився осторонь полеміки щодо свого твору та в одному зі своїх інтерв’ю сказав, що робота над «Амстердамом» – це та робота, «яка йому справді принесла задоволення від того, що він розставив правильні акценти» (Childs 2006: 120).

Домінік Хед зазначив, що справжньою цінністю твору є те, що він став «літературною подією, в якій сатира просочується у світ літературної культури, але без сили відвертого осуду» (Head, 2007: 145). Критик вбачає у творі Мак’юена художнє втілення соціально-політичного парадоксу Британії того часу, який полягав у тому, що «найзатятіші противники правління консервативної партії країни виявилися прихильниками її політичного курсу» (Head, 2007: 145). Проте варто зауважити, що в «Амстердамі» представлений саме інтелектуально-мистецький зріз суспільства, а мораль у широкому значенні перебуває у стані постійного компромісу з особистісними переконаннями найпомітніших представників суспільства: політиків, журналістів, митців.

Використовуючи прямі характеристики, автору вдалося досягнути переконливого ефекту правдивості у змалюванні хиткості суспільних норм. Так, розмірковуючи про своє покоління, один із протагоністів твору Клайв Лінлі говорить: «Які успішні, які впливові, як вони процвітали під керівництвом уряду, зневаженого ними майже 17 років! Коли східці осипалися в них під ногами, коли Держава відняла пипку і перетворилася на сварливу бабегу, вони були вже в безпеці, вони згуртувалися і надбали те чи те – смаки, ідеї, багатство» (Мак’юен, 2018: 18).

Такі роздуми охоплюють героя на похороні близької подруги, який у концентрованому вигляді можна сприймати як сатиричне зображення життя Британії кінця ХХ століття. Присутні, прикрившись «маскою терпіння» (Мак’юен, 2018: 19), не припиняють плести інтриги та використовувати вразливі місця співрозмовників для зведення особистісних рахунків, залишаючись підкреслено ввічливими та стриманими.

Загальне похмуре тло роману підкріплене безрадісними описами міських краєвидів: «квадратні милі вбогих сучасних будинків, чия головна мета полягає у підтримці телевізійних антен і тарілок; фабрики, що виробляють мотлох, який і по телевізору рекламувати ганьба; жалюгідні вервечки вантажівок, застряглих у черзі, щоб розвести цей мотлох; і скрізь – дороги та сваволя руху» (Мак’юен, 2017: 79). Така авторська характеристика загалом може трактуватися, як засудження споживацького характеру сучасного суспільства, з яким точно було не все гаразд, «і в цьому не можна звинуватити ні Бога, ні Його відсутність» (Мак’юен, 2017: 79).

Найбільш вдале визначення щодо жанру твору Мак’юена, на наш погляд, дав Девід Малкольм, назвавши «Амстердам» «психологічним романом з елементами соціальної сатири та моралізуючої притчі» (Malcolm, 2002: 194–195).

Зауважимо, що постмодерністська тенденція змішування жанрів для Мак’юена є однією з найхарактерніших рис його творчості. В «Амстердамі» спостерігаємо, як з майстерністю істинного знавця людської природи автор детально аналізує, що керує героями в тій чи іншій ситуації (муки творчості, заздрість, жага помсти тощо); досліджує їх як носіїв власних індивідуальних моральних переконань і як типових представників свого соціального прошарку, тобто людей інтелектуальної праці, адже всі герої роману пов’язані або з політикою, або з мистецтвом.

Композиційно «Амстердам» поділений на п’ять частин, а всі події в творі нагадують гру у шахи, де кожен герой має свій хід, який може стати фатальним кожної миті. Життя головних протагоністів твору композитора Клайва Лінлі та головного редактора газети «Експерт» Вернона Голлідея змалювані фрагментарно, без заглиблення в їхні власні передісторії, проте цього вистачає, щоб розповісти історію дружби, яка закінчується трагічно. Початкова та фінальна сцени роману сповнені діаметрально протилежним змістом, що демонструє неоднозначне ставлення до такої соціальної дилеми як евтаназія.

Питання евтаназії лежить у площині суспільної моралі. Відомо, що в більшості країн такий спосіб позбавлення від страждань заборонений, проте дискусії щодо надання людині у критичній «межовій ситуації» агонії права самій обирати, коли закінчити життя, ще не скоро завершаться.

В «Амстердамі» чітко прочитуються два протилежні погляди на згадану проблему. Зокрема, на перших сторінках твору Клайв Лінлі розмірковує, що все на церемонії поховання Моллі,

їхньої спільної з Верноном подруги та коханки, яка померла від невиліковної хвороби, «нагадувало відкриття галереї або ще один репортаж для ЗМІ», присутні ж «нагадували трупи, поставлені сторчака, аби вітати новоприставлену» (Мак'юен, 2017: 14).

Для нього нестерпною є думка про те, що можна «умерти отак, нічого не тямлячи, просто як тварина» (Мак'юен, 2017: 8), саме тому Клайв облагороджує добровільну смерть і в своїй уяві змальовує кінець Моллі, в якому він бере безпосередню участь. «Висипати на долоню 30 снодійних пігулок, товчач і ступка, склянка віскі. Вона, приймаючи, дивиться на нього, наче все збагнула. Лівою рукою він бере її за підборіддя, щоб не розіллялося, тримає її уві сні» (Мак'юен, 2017: 18). Фактично він бачить себе рятівником, тим, хто нестерпний кінець замінив на пристойне завершення.

Прикінцеві сцени роману демонструють зовсім інше бачення евтаназії, яка з благородного відходу перетворюється на інструмент вбивства та маніпуляцій. Саме через трагічний кінець Моллі Клайв і Вернон вирішують підписати добровільний акт взаємної евтаназії, якщо хтось із них важко захворіє. Проте особисті зіткнення та відверте неспівпадіння моральних орієнтирів ставлять крапку у дружбі та провокують виникнення ненависті і бажання помсти, яке вони реалізують шляхом евтаназії.

Фактично з перших сторінок твору Мак'юен веде виважену та чітку гру з читачем. Внутрішні монологи героїв, риторичні запитання та обірвані діалоги – все це складові елементи величній маніпуляції з абсурдним кінцем. Герої загинули, залишившись засліпленими власними егоцентричними переконаннями.

Зауважимо, що, незважаючи на поверхневу схематичність характерів твору, інформативним буде їх розгляд як «текстуально сконструйованих квазіосіб, наділених свідомістю, та яким властиве неусвідомлюване, що виявляється аналогічно як у реальних осіб: через сні, помилкові дії або сукупності дій, які не можна пояснити на рівні раціональної свідомості» (Потканський, 2008: 310). Тому «межові ситуації» в романі мають відверто суб'єктивний характер і побудовані відповідно до психологічних портретів героїв.

Першою спільною межею для двох головних протагоністів роману є смерть Моллі. Мак'юен відразу ставить своїх героїв перед своєрідним вибором, що покликаний запустити механізм переоцінки цінностей і спонукає їх замислитися над можливістю самостійно обирати власний кінець.

«Тримайся, контролюй свій занепад, а потім, коли буде не можливо працювати або гідно жити, укороти собі віку» (Мак'юен, 2017: 35).

Далі кожен з них стикається з власними випробуваннями, які умовно можна підсумувати, давши відповіді на певні питання. Наприклад, чи морально бути свідком гидкого злочину і нічого не зробити? Відповіді героїв залежать від їхнього суб'єктивного погляду на ситуацію. Для Вернона відповідь однозначна – ні, потрібно втрутитися, запобігти. Відповідь Клайва – так.

Відправившись на пішу прогулянку дикою місцевістю у пошуках натхнення для завершення написання роботи його життя «Симфонії століття», Клайв стає свідком згвалтування. Рішення залишитися осторонь він прийняв у момент переживання критичної межової ситуації, процесу творення, яка для нього, як для митця, здатна затьмарити навколишній світ з усіма його подразниками. Герой навіть не вагається, відповідь однозначна: «Його там і не було. Він був у своїй музиці. Його доля, їхня доля, різні шляхи... Це не його справа» (Мак'юен, 2017: 35).

З іншого боку, чи морально оприлюднювати відверті компрометуючі фотографії сексуального характеру впливового політика з метою знищення його політичної кар'єри та врятувати від занепаду свою газету? Знову ж таки для Вернона відповідь – так, оскільки це рішення прийняте у переживанні ним його власної межової ситуації, яка проєктувалася на роботу, що фактично була сенсом його існування. «Вернону здавалося, що він нескінченно розчиняється; він просто сума людей, які його вислуховують, а на самоті він – ніщо» (Мак'юен, 2017: 38).

В той же час для Клайва відповідь на це питання – тверде ні, оскільки він вбачав у цьому подвійні стандарти терпимості. «Якщо це в принципі о'кей – бути трансвеститом, то це о'кей і для расиста. Що не о'кей – це бути расистом» (Мак'юен, 2017: 92). Зрештою вимальовується перехресна картина зсуву моральних цінностей персонажів, які прочитують і трактують їх, зважаючи на власні життєві ситуації, які можуть і не поширюватися на життя загалом (Клайв не вважав, що згвалтування – це не злочин, а Вернон загалом лояльно ставився до сексуальних меншин), які піддаються деформації, зважаючи на критичний період прийняття рішення.

Наративна техніка письменника протягом усього твору тяжіє до виокремлення мотивів «свого» і «чужого». Герої часто «зосереджуються на «чужому», «іншому», такому, що не піддається їхньому розумінню, тому, заздалегідь неправиль-

ному, тоді як «своє» завжди виписане у позитивному ключі» (Кушнірова, 2017: 164). Відверта конфронтація героїв не передбачає навіть натяку на те, щоб зрозуміти позицію свого опонента. Мак'юен таким чином демонструє обмеженість переконань, що базуються виключно на власному досвіді, проте з точністю стороннього спостерігача поетапно змальовує шлях руйнації особистості, закоренілої у химерному сприйнятті власної неповторності. «Симфонія століття» Клайва у підсумку виявляється плагіатом, а «благородні» наміри Вернона відкрити очі суспільству на аморальність влади – особистою меркантильною помстою.

Незважаючи на те, що герої діють з урахуванням власних переконань, тобто вони представлені як повноцінні особистості з унікальним баченням ключових людських морально-етичних цінностей (відданість, любов, дружба тощо), у творі відчувається незмінна присутність «всюдисущого авторитетного оповідача» (Malcolm, 2002: 191), який апелює безпосередньо до читача. На текстовому рівні автор реалізує це за допомогою абстрактних філософських роздумів, які прямо не пов'язані з сюжетом твору, але покликані продемонструвати глибину характеру персонажів (Клайв, їдучи у поїзді та споглядаючи за урбаністичними картинками за вікном, розмірковує: «Якщо ж порівнювати з існуванням будь-якої форми на землі, людський проєкт виявився не просто провальним – він був помилковим з самого початку» (Мак'юен, 2018: 80) або прямих запитань, на які відразу ж дається відповідь («Він давав, але чи отримував він щось навзаєм? Що пов'яже їх? У них обох була Моллі, були роки дружби та звички» (Мак'юен, 2018: 81).

Висновки. «Амстердам» – це зрілий, технічно довершений роман Іена Мак'юена, в якому кожен

опис, порівняння чи подія покликані підтримати авторську інтенцію продемонструвати різнопланове трактування морально-етичних проблем як усього суспільства, так і окремо взятого індивіда. Саме тому твір можна трактувати і як натяк, і як пояснення, і як засторогу. Художнє втілення проблеми моралі та морального вибору реалізоване за допомогою іронічно-саркастичної манери подачі матеріалу, де ключову позицію займає гра з читачем на концептуальному рівні, тобто на рівні ідей та проблематики.

Наративна стратегія автора також відповідає постмодерністському ігровому принципу. З одного боку дії протагоністів сконструйовані за опозиційним моделлю, що передбачає постійне протиставлення «своє» – «чуже», а з іншого у творі відчувається присутність автора-оповідача, який скеровує та пояснює дії героїв. Авторське бачення суспільної моралі показане крізь призму неоднозначності суджень щодо сприйняття критичних життєвих концептів, наприклад евтаназії.

«Межові ситуації» у творі реалізовані з урахуванням унікальності психотипу головних протагоністів, які, незважаючи на поверхневу схематичність, сповна демонструють багатшаровість у трактуванні особистісних моральних позицій. Аналіз поведінкової моделі головних героїв у момент переживання ними «межових ситуацій» дозволив зробити узагальнення, згідно якого зміна моральних орієнтирів призводить до деструктивного кінця (в цьому випадку завершується смертю обох протагоністів).

Перспектива подальших досліджень полягає у глибшому дослідженні творчості Іена Мак'юена, зважаючи на інтертекстуальні та інтермедіальні компоненти його творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т., Надольний І. Мораль. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 397–398.
2. Врубель Л. Герменевтика. Література. Теорія. Методологія. / за ред. Д. Уліцької. пер. з пол. С. Яковенко. Київ, 2008. С. 56–81.
3. Гура Н. П., Іваніків Л. І. Гра зі «смертю» в романі І. Мак'юена «Амстердам». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 76. С. 190–193.
4. Горлова О. В. Жанрові домінанти роману І. Мак'юена «The Innocent». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство*. 2017. Вип. 2. С. 88–104.
5. Джумайло О. А. Против сентиментальности: Иен Макьюэн. *Вопросы литературы*. 2010. № 6. С. 242–260.
6. Джумайло О. А. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980-2000. *Вопросы литературы*. 2007. № 5. С. 7–45.
7. Дроздовський Д. І. Іен Мак'юен: між жахом мови й літературою жаху. ЛітАкцент : вебсайт. URL: <http://litakcent.com/2013/02/06/ien-makjuen-mizh-zhahom-movu-j-literaturoju-zhahiv/> (дата звернення: 10.04.2020).
8. Кушнірова Т. В. Наративні стратегії у творчості Іена Мак'юена: імагологічний аспект. *Кременецькі компаративні студії*. 2017. Вип. VII. Т. 1. С. 161–170.
9. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 622 с.
10. Мак'юен І. Амстердам. пер. з англ. О. Смольницька. К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2018. 224 с.
11. Малахов В. Моральний вибір. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 399.
12. Потканський Я. Психологічний аналіз літературних дослідженнях. *Література. Теорія. Методологія*. / за ред. Д. Уліцької. пер. з пол. С. Яковенко. Київ, 2008. С. 292–311.

13. Шуба Ю. В. Стильове новаторство Йена Мак'юена. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2009. Вип. 2(58). С. 134–142.
14. Ясперс К. Введение в философию / пер. с ним. А. А. Михайлова. Минск, 2000. 192 с.
15. Childs P. Ian McEwan's *Enduring Love* (Routledge guide to Literature). N.-Y. : Routledge, 2006. 180 p.
16. Dobrogoszcz T. *Family and Relationships in Ian MacEwan's Fiction. Between Fantasy and Desire*. Lanham : Lexington books, 2018. 255 p.
17. Head D. Ian McEwan. Manchester: Manchester UP, 2007. 219 p.
18. Head D. *The Cambridge Introduction to Modern British Fiction, 1950-2000*. Cambridge University Press, 2002. 307 p.
19. Malcolm D. *Understanding Ian McEwan*. Columbia: University of South Carolina, 2002. 213 p.
20. Kiernan R. *Ian McEwan, Writers and Their Work*. U.K. : Northcote House, 1994. 74 p.
21. Nayeypour K. *Mind Presentation in Ian McEwan's Fiction*. Columbia University Press, 2017. 210 p.
22. Möller S. *Coming to Terms with Crisis: Disorientation and Reorientation in the Novels of Ian McEwan*. Germany : Universitätsverlag Winter, 2011. 204 p.
23. Jordison Sam. "Booker Clud: Amsterdam by Ian McEwan, Characters without personality, comedy without mirth – how McEwan's worst novel won the Booker is a deep mystery". *The Guardian*, 6 December 2011 [Online]. Available: <http://www.theguardian.com/books/2011/dec/06/booker-club-amsterdam-ian-mcewan> [Accessed 2020, April 12].
24. McEwan I. Ian McEwan on Brexit "I hate it but I can't leave it". *Euronews*, 30 September 2019 [Online]. Available: <https://www.euronews.com/2019/09/30/ian-mcewan-on-brex-it-i-hate-it-but-i-can-t-leave-it-alone> [Accessed 2020, April 15].
25. Dawkins R. Uncut Interview with Ian McEwan. *Atheist Media Blog*, 2009. [Online]. Available: <http://www.atheistmedia.com/2009/02/richard-dawkins-uncut-interview-with.html>.
26. Lyall S. "Amsterdam" by Ian McEwan wins Booker Prize. *The New-York Times*, 28 October 1998 [Online]. Available: <https://www.nytimes.com/1998/10/28/world/amsterdam-by-ian-mcewan-wins-booker-prize.html>.

REFERENCES

1. Abolina T., Nadolnyi I. (2002). Moral. [Morality]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / za red. V. I. Shynkaruk*. Kyiv. S. 397–398 [in Ukrainian].
2. Vruble L. (2008). Hermenevtyka. [Hermeneutics]. *Literatura. Teoriya. Metodologia. / za red. D. Ulitskoi. per. z pol. S. Yakovenko*. Kyiv. S. 56–81 [in Ukrainian].
3. Gura N. P., Ivanikiv L. I. (2017). Gra zi "smertiu" v romani I. Makiuiena "Amsterdam". [The game of "death" in I. McEwen's novel "Amsterdam"]. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Filologia. Vyp. b76*. S. 190–193 [in Ukrainian].
4. Gorlova O. V. (2017). Zhanrovi dominanty romanu I. Makiuiena "The Innocent". [The genre dominant in I. McEwen's novel *The Innocent*]. *Naukovi zapysky natsionalnogo pedagogichnogo universytetu im. G. S. Skovorody. Vyp. 2*. S. 88–104 [in Ukrainian].
5. Dzhumajlo O. A. (2010). Protiv sentimental'nosti: Ien Mak'yue'n. [Against Sentimentality: Ian McEwan]. *Voprosy literatury. № 6*. S. 242–260 [in Russian].
6. Dzhumajlo O. A. (2007). Za graniczami igry: anglijskij postmodernistskij roman. 1980-2000. [Beyond the boundaries of a game: English postmodern novel 1980-2000]. *Voprosy literatury. № 5*. S. 7–45 [in Russian].
7. Drozdovskyi D. I. (2013). Ien Makiuien: mizh zhahom movy i literaturoiu zhahu. [Ian MacEwan: between the horror of language and the horror literature]. *LitAktsent*. Retrived from: <http://litakcent.com/2013/02/06/ien-makjuen-mizh-zhahom-movy-j-literaturoju-zhahiv/> [in Ukrainian].
8. Kushnirova T. V. (2017). Naratyvni strategii u tvorchosti Iiena Makiuiena: imagologichni aspekt. [Narrative strategies in prose of Ian MacEwan]. *Kremenetski komparatyvni studii. Vyp. VII. T. 1*. S. 161–170 [in Ukrainian].
9. *Literaturoznachna entsyklopediia* (2007). u 2 t. / avtor-ukladach Kovaliv Yu. I. [Encyclopedia of Literary Studies]. Kyiv : Akademiia. T. 2. 622 s. [in Ukrainian].
10. Makiuien I. (2018). Amsterdam. [Amsterdam]. roman / per. Z angl. A. A. Smolnytska. Kyiv, 223 s. [in Ukrainian]
11. Malahov V. (2002). Moralnyi vybir. [Moral choice]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / za red. V. I. Shynkaruk*. Kyiv. S. 399 [in Ukrainian].
12. Potkanskyi Ya. (2008). Psychoanaliz u literaturnyh doslidzheniah. [Psychoanalysis in literary studies]. *Literatura. Teoriya. Metodologia. / za red. D. Ulitskoi. per. z pol. S. Yakovenko*. Kyiv. S. 292–311 [in Ukrainian].
13. Shuba Yu. V. (2009). Stylove novatorstvo Iien Makiuiena. [Ian McEwen's style innovation]. *Naukovi zapysky natsionalnogo pedagogichnogo universytetu im. G. S. Skovorody. Vyp. 2(58)*. S. 134–142 [in Ukrainian].
14. Yaspers K. (2000). Vvedenie v filisifiu. [Introduction to philosophy]. per. s nim. A. A. Mihailova. Munck. 192 c. [in Russian].
15. Dobrogoszcz T. *Family and Relationships in Ian MacEwan's Fiction. Between Fantasy and Desire*. Lanham : Lexington books, 2018. 255 p.
16. Childs P. (2006). *Ian McEwan's Enduring Love* (Routledge guide to Literature). N.-Y. : Routledge. 180 p.
17. Head D. (2007). Ian McEwan. Manchester: Manchester UP. 219 p.
18. Head D. *The Cambridge Introduction to Modern British Fiction, 1950-2000*. Cambridge University Press, 2002. 307 p.
19. Malcolm D. (2002). *Understanding Ian McEwan*. Columbia: University of South Carolina. 213 p.
20. Kiernan R. *Ian McEwan, Writers and Their Work*. U.K. : Northcote House, 1994. 74 p.
21. Nayeypour K. (2017). *Mind Presentation in Ian McEwan's Fiction*. Columbia University Press. 210 p.
22. Möller S. (2011). *Coming to Terms with Crisis: Disorientation and Reorientation in the Novels of Ian McEwan*. Germany : Universitätsverlag Winte. 204 p.

23. Jordison S. (2011). "Booker Club: "Amsterdam" by Ian McEwan, Characters without personality, comedy without mirth – how McEwan's worst novel won the Booker is a deep mystery". The Guardian. Retrived from: <http://www.theguardian.com/books/2011/dec/06/booker-club-amsterdam-ian-mcewan>.

24. McEwan I. (2019). Ian McEwan on Brexit "I hate it but I can't leave it". Euronews. Retrived from: <https://www.euronews.com/2019/09/30/ian-mcewan-on-brexit-i-hate-it-but-i-can-t-leave-it-alone>.

25. Dawkins R. (2009) Uncut Interview with Ian McEwan. Atheist Media Blog. Retrived from: <http://www.atheistmedia.com/2009/02/richard-dawkins-uncut-interview-with.html>.

26. Lyall S. (1998). "Amsterdam" by Ian McEwan wins Booker Prize. The New-York Times. Retrived from: <https://www.nytimes.com/1998/10/28/world/amsterdam-by-ian-mcewan-wins-booker-prize.html>.